

Nr 27

Utlåtande i anledning av väckta motioner om vidgad rätt att i brottmål fullfölja talan till högsta domstolen m. m.

Första lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta motioner, nr 319 i första kammaren av herrar *Osvald* och *Sundelin* och nr 409 i andra kammaren av herr *Svensson* i Ljungskile *m. fl.*, i de delar desamma avser rätt för tilltalad att få sin talan prövad av högsta domstolen. I övrig del, som berör resningsinstitutet, har motionerna behandlats av sammansatt konstitutions- och första lagutskott.

I motionerna, vilka är likalydande, hemställes, såvitt nu är i fråga, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning och förslag angående de ändringar av rättegångsbalken och därtill hörande författningar, som erfordras för åstadkommande av att ansökningar om rätt att fullfölja brottmål till högsta domstolen *antingen* utan inskränkning bifalles i samtliga difforma mål samt i sådana konforma mål, i vilka de tilltalade förnekar brottslig gärning, *eller* för avgörande hänskjutes till särskild domstolskommitté, vari ingår lekmän och vari högsta domstolen är i minoritet.

Beträffande skälen för motionärernas hemställan får utskottet hänvisa till motionerna.

Gällande bestämmelser

I 54 kap. 1 § *rättegångsbalken* stadgas, att talan mot hovrätts dom skall föras genom ansökan om revision. Enligt 9 § må dock fullföljd talan i mål som väckts vid underrätt ej, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, komma under högsta domstolens prövning i vidare mån än som framgår av bestämmelserna om prövningstillstånd. Vad nu sagts gäller ej talan, som i mål om allmänt åtal föres av riksåklagaren eller av justitiekanslern eller riksdagens ombudsmän. I 10 § första stycket föreskrives, att prövningstillstånd endast må meddelas 1. om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle ha synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga (prejudikat- och intressedispens), eller 2. om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet

skäl förekommer till talans prövning (ändringsdispens). Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. I anledning av talan rörande ansvar må enligt 12 § prövningstillstånd enligt andra punkten ej meddelas tilltalad, med mindre hans talan avser brott varå straffarbete eller avsättning kan följa eller ock annat brott och den tilltalade förklarats straffri på grund av sin sinnesbeskaffenhet eller erhållit anstånd med straffs ådömande eller för brottet dömts till förvaring i säkerhetsanstalt eller annan skyddsåtgärd eller till ungdomsfängelse, fängelse, mistning av befattning på viss tid, dagsböter ej under sextio eller böter omedelbart i penningar ej under ettusenfemhundra kronor eller ock blivit fälld till vite omedelbart i penningar ej under nämnda belopp eller för honom bestämts ny minsta tid för förvaring eller internering.

Vid behandling av fråga om prövningstillstånd skall högsta domstolen, som eljest ej är domför med mindre än fem ledamöter, enligt 3 kap. 6 § bestå av endast tre ledamöter. Förekomma skiljaktiga meningar, huruvida prövningstillstånd skall meddelas, skall enligt 7 § tillstånd beviljas, om två ledamöter är ense därom eller i fall, som avses i 54 kap. 10 § 2., någon ledamot finner tillstånd böra meddelas.

I mål, vari högsta domstolen meddelat prövningstillstånd, skall i allmänhet huvudförhandling hållas.

I fråga om upptagande i högsta domstolen av bevis och om domstolens befattning i övrigt med bevisfrågan ges i rättegångsbalken vissa inskränkande bestämmelser. Har i mål, som fullföljts till högre rätt, vid lägre rätt vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts eller syn å stället hållits, är enligt 35 kap. 13 § ej erforderligt att beviset upptages ånyo, med mindre högre rätt finner det vara av betydelse för utredningen eller ock part yrkar det och upptagandet ej finnes sakna betydelse. I högsta domstolen må dock sådant bevis upptagas ånyo, allenast om synnerliga skäl är därtill. I 55 kap. 14 § föreskrives, att om vid huvudförhandling i lägre rätt rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts inför rätten eller syn å stället hållits och avgörandet även i högsta domstolen beror av tilltron till den bevisningen ändring icke må ske i denna del i hovrättens dom i tvistemål eller i brottmål annat än till den tilltalades förmån, med mindre hovrätten, ehuru beviset ej upptagits vid huvudförhandling i hovrätten, därutinnan gjort ändring i underrättens dom eller ock synnerliga skäl föreligger, att bevisets värde är annat än hovrätten antagit.

Nordisk rätt i övrigt

I norsk rätt gäller enligt lov om rettergangsmaaten att brottmål i allmänhet kan behandlas i endast två instanser. I första instans dömer herreds-

och byrett eller lagmansretten. Lagmansretten är dock i allmänhet första instans endast i mål rörande brott, som kan medföra mycket stränga straff. Tilltalad, som vill angripa dom meddelad av någon av dessa instanser, kan fullfölja talan till høyesterett. Den där förekommande prövningen är emellertid begränsad så till vida, att frågan huruvida den tilltalade begått den gärning varför han dömts icke må komma under bedömning.

För *Danmarks* del stadgas i lov om rättens pleje att brottmål i första instans upptages antingen av Underretten eller Landsretten. Den sistnämnda domstolen upptager dock som första instans företrädesvis endast grövre brottssaker. I brottmål, som handlagts vid underretten, kan med vissa undantag klagan av den tilltalade föras i landsretten. Även bevisfrågan kan här komma under bedömning. Landsrettens dom i mål som fullföljts dit från underretten kan i regel icke överklagas. Dock kan justitieministern undantagsvis medgiva att talan får fullföljas till Højesteret. I mål som handlagts av landsretten som första instans må klagan föras till højesteret. I de fall, vari talan sålunda får komma under højesterets prövning, kan den fullföljda talan icke grundas på att bevisbedömningen är oriktig.

Enligt *finsk* rätt, som har ett system med tre instanser, stadgas i 30 kap. rättegångsbalken, att ändring i hovrättens dom må sökas i högsta domstolen. Då fråga är om dom i mål, som anhängiggjorts vid underrätten, skall den som vill söka ändring begära fullföljdstillstånd hos högsta domstolen. Fullföljdstillstånd må — förutom i fall som motsvaras av den i Sverige förekommande prejudikat- och intressedispensen — meddelas endast om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till sakens beskaffenhet skäl föreligger att upptaga målet till prövning.

Historik

Enligt äldre rättegångsbalken ägde part som allmän regel att mot hovrättens avgörande fullfölja talan i högsta domstolen. Genom *lag den 14 maj 1915* infördes i fullföljdsrätten vissa begränsningar. Såvitt avsåg den tilltalades rätt att söka ändring i hovrättens slutliga utslag i dit fullföljt brottmål innebar nyss nämnda lagstiftning, med däri vidtagna ändringar vid tiden för nya rättegångsbalkens antagande, i huvudsak följande. Den tilltalade fick ej söka ändring i hovrättens utslag, med mindre han blivit sakfälld för brott, vara straffarbete eller avsättning efter lag kunde följa, eller för annat brott dömts till förvaring i säkerhetsanstalt eller till tvångsuppfostern, ungdomsfängelse, fängelse, mistning av befattning på viss tid, dagsböter ej under sextio eller böter omedelbart i penningar ej under 1 500 kronor eller blivit fälld till vite omedelbart i penningar ej under sistnämnda belopp eller för honom bestämts ny minsta tid för förvaring eller internering.

Menade tilltalad, som ej enligt de nu angivna bestämmelserna ägde fullfölja talan, att det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning vore av synnerlig vikt, att hans talan prövades, ägde han söka tillstånd till talans fullföljande (prejudikatdispens). Tillstånd härtill fick även sökas, om parten visade, att hans fullföljande för honom skulle ha synnerlig betydelse utöver det föreliggande målet (intressedispens). Vid dispensfrågans behandling var högsta domstolen beslutför med tre ledamöter. — I syfte att inför nya RB:s ikraftträdande nedbringa högsta domstolens arbetsbalans gjordes genom lag den 11 maj 1945 ytterligare inskränkningar i rätten att fullfölja mål till högsta domstolen. Såvitt avsåg den tilltalades rätt att söka ändring i hovrätts slutliga utslag i dit fullföljt brottmål, innebar sistnämnda lagstiftning, att i huvudsak samma regler som i nya rättegångsbalken skulle gälla; dock erfordrades ej prövningstillstånd, om den tilltalade genom utslaget blivit dömd till straffarbete i minst ett år eller till förvaring eller internering.

I betänkande rörande rättegångsväsendets ombildning (SOU 1926:31—33) förordade *processkommissionen* en begränsning av fullföljdsrätten i högsta domstolen till rättsfrågan. Hovrättens prövning av vad som skulle anses bevisat angående de faktiska omständigheterna skulle däremot icke få dragas under högsta domstolens bedömande. Kommissionen anförde bl. a.:

En av de viktigaste följderna av det muntliga rättegångsförfarandets införande måste bli den förändrade rättsskipningsuppgift, som högsta domstolen får. Att förutsätta en upprepning där av den förebragta muntliga bevisningen är tydligen uteslutet. Ej heller är det tillrådligt att i högsta domstolen anlita den utvägen för denna bevisnings förebringande, att den i de lägre instanserna protokolleras och protokollen därefter företes i högsta domstolen. Oavsett den menliga inverkan på förfarandet i de lägre instanserna, som det ovillkorliga tvånget att protokollera där skulle öva, skulle högsta domstolen därigenom otvivelaktigt ställas inför sämre förutsättningar att pröva bevisningen än de lägre instanserna, som själva omedelbart iakttagit de vittnen och sakkunniga, som avhörts. Någon förstärkning av rättsskipningen skulle sålunda därmed icke vinnas.

Ett till sina huvuddrag muntligt rättegångsförfarande måste alltså medföra, att högsta domstolens prövning begränsas till de sidor av målen, som kunna prövas utan att muntlig bevisning där förebringas. Domstolens uppgift blir därigenom huvudsakligen begränsad till rättsfrågan och frågan om målets formella behandling. Högsta domstolen blir en revisionsinstans.

Ifrågavarande begränsning av högsta domstolens uppgift får emellertid icke betraktas endast som en oundgänglig följd av muntligheten. Begränsningen måste redan i sig anses som en fördel för rättsskipningen i dess helhet, vilken fördel vinnes genom muntlighetens införande. Som från skilda håll framhölls vid behandlingen av den 1915 genomförda begränsningen av högsta domstolens arbetsbörda blir det i längden omöjligt att sammanhålla en högsta domstol och besätta den med fullt kvalificerade krafter, om dess uppgift skall bestå ej blott i att vara högsta värdare av rättsenheten och den likformiga rättstillämpningen i landet utan också i att i hela dess vidd pröva varje mål, som hänskjutes dit. Det måste också betecknas som över-

flödigt, att rättsskipningen erbjuder möjligheter för part att successivt av tre olika domstolar påkalla prövning av en rättegång i hela dess omfattning. Den styrka, grundlighet och tillförlitlighet, varmed förfarandet ej blott i lagmansrätten¹ utan ock i hovrätten utrustas enligt det här föreliggande förslaget, synes utgöra en fullgod garanti för att rättsskipningens säkerhet icke åsidosättes, om prövningen av sakfrågan begränsas till två instanser. Genom en sådan begränsning vinnes också ökad möjlighet att undgå användningen av det medlet för begränsning av högsta domstolens arbetsbörda, som består i att avskära vissa grupper eller klasser av mål från fullföljd dit. Högsta domstolen kan därigenom i högre grad ägna sig åt den för rättstillståndet i landet så viktiga uppgiften att vårda rättsheten.

Processkommissionen har därför ansett det vara en oomtvistlig vinst för rättsskipningen i stort sett, att högsta domstolen i huvudsak begränsas till att bli en revisionsinstans över hovrätterna.

De inskränkningar i rätten att fullfölja talan till högsta domstolen, som innefattades i 1915 års lagstiftning, hava tillkommit i syfte att åvägabringa en av trängande behov påkallad minskning i högsta domstolens arbetsbörda. Ur denna synpunkt bör otvivelaktigt också bedömas frågan, huruvida motsvarande bestämmelser skola upptagas i en ny rättegångsordning. Visserligen kan det ej utan fog sägas, att genom möjligheten till en prövning i två instanser tillräckligt sörjts för en betryggande behandling av de mindre brottmålen. Men även i fråga om dessa mål är det ur rättshetens synpunkt önskvärt, att tillgång beredes till en prövning i högsta domstolen, och med hänsyn till den i vårt land härskande uppfattningen av värdet av en sådan prövning lär det ej böra sättas i fråga att utesluta dessa mål från fullföljd till högsta domstolen, med mindre sådant påkallas av tvingande hänsyn till domstolens arbetsbörda. Otvivelaktigt kommer sakfrågans undandragande från högsta domstolens prövning att medföra en begränsning av tillströmningen av mål till domstolen, liksom handläggningen av målen bör bli mindre tidsödande. Hur stor den sålunda uppkommande arbetsbesparingen kan bli och om den kommer att motsvara verkningarna av de 1915 införda lagbestämmelserna, låter sig ej på förhand beräknas, men åtminstone för brottmålen del måste de nya grundsatserna antagas komma att innebära en betydande lättnad i domstolens arbetsbörda. Erfarenheten visar nämligen, att i brottmål sakfrågan i regel är den dominerande, under det att mer sällan rättsliga spörsmål av invecklad art förekomma. Med hänsyn härtill antager processkommissionen, att behov ej skall föreligga av bestämmelser, som utesluta vissa brottmål från fullföljd till högsta domstolen.

Vad beträffar förfarandet i revisionsmal uppstår den frågan, huruvida detsamma liksom i underrätten och hovrätten skall gestaltas såsom en muntlig partsförhandling eller om domstolen i likhet med vad nu är fallet skall avgöra målet på grundval av de mellan parterna växlade skrifterna och övriga handlingar. Under det att för de lägre instansernas del tvekan ej gärna kan råda om att den muntliga förhandlingen förtjänar företrädet, ställer sig saken i viss man annorlunda med avseende å förfarandet i högsta domstolen.

Vid bedömning av denna fråga kan ej förbises revisionsmålens säregna

¹ Enligt kommissionens förslag skulle underrätterna ha denna benämning.

karaktär. Det muntliga förfarandets företrädare framför det skriftliga hänför sig väsentligen till de större möjligheter för ett fullständigt belysande och riktigt bedömande av de faktiska omständigheterna i en rättegång, som detta förfarande erbjuder. Men där, såsom i revisionsmålen, domstolens prövning är begränsad till rättsliga spørsmål, äro fördelarna av ett muntligt förfarande ej lika framträdande. För utvecklandet av rättsliga synpunkter kan en skriftlig framställning vara ett lika tjänligt medel som ett muntligt anförande. Och ur synpunkten av förfarandets billighet måste det vara önskvärdt att ej betunga parterna med kostnad för inställelse personligen eller genom ombud i andra fall, än då en muntlig förhandling är av omständigheterna påkallad. För högsta domstolen innebär ett skriftligt förfarande en tidsbesparing, som givetvis är i hög grad eftersträfvansvärd.

Av dessa skäl anser processkommissionen det skriftliga förfarandet böra i regel tillerkännas företrädet i revisionsmål.

I yttrande över processkommissionens betänkande uttalade *lagrådet* bl. a.:

Utan att i ärendets nuvarande läge vilja framställa något bestämt förslag anser lagrådet sig dock redan nu kunna uttala som sin uppfattning att ganska betydande modifikationer i kommissionens förslag synas möjliga och påkallade. Det förefaller först och främst böra övervägas, huruvida det kan vara rätt lämpligt att uppställa någon positiv begränsning i fullföljdsrätten, eller om icke bättre vore att blott giva ett stadgande av den innebörd att vid hovrättens prövning av bevisningen rörande de åberopade särskilda faktiska omständigheterna i målet skall i allmänhet bero, samt vidare huruvida denna regel bör göras fast, låt vara med vissa angivna undantag, eller om den icke heller borde förklaras gälla endast försåvitt ej synnerliga skäl gåve anledning till avvikelser. På den nu till vidare undersökning förordade vägen synes man kunna vinna att högsta domstolen befrias från sådana bevisprövningsuppgifter, för vilka den till följd av rättegångssättet icke blir i erforderlig mån rustad, men vid målets bedömande i alla övriga delar blir obunden av hinderliga och i vissa fall svårbestämbara kompetensgränser. Mot densamma kan visserligen anföras att den icke kan förväntas i samma omfattning som kommissionens linje leda till minskning i domstolens arbetsbörda.

I sistnämnda hänseende förordade lagrådet emellertid bibehållande av de genom 1915 års lagstiftning införda fullföljdsbegränsningarna. En ledamot av lagrådet ifrågasatte, huruvida ej för både brottmål och tvistemål borde stadgas, att nya bevis i regel ej finge gälla. En annan ledamot ansåg, att fullföljdsrätten borde i princip begränsas till rättsfrågan. Till undvikande av att domstolen i dess helhet alltför mycket upptoges av en tidsödande prövning av ett ändringsyrkandes berättigande borde enligt denne ledamot frågan, om klagandens talan vore av beskaffenhet att kunna av högsta domstolen upptagas till prövning, avgöras av en särskild avdelning, sammansatt som den dåvarande dispensavdelningen.

I proposition till 1931 års riksdag (nr 80) angående huvudgrunderna för en rättegångsreform anslöt sig departementschefen till de allmänna syn-

punkter, som utvecklats av lagrådet, samt yttrade vidare, att utöver de åtgärder som vidtagits år 1915 ytterligare anordningar för nedbringande av högsta domstolens arbetsbalans redan vore påkallade och att behovet därav bleve än starkare efter införande av muntlig partsförhandling i högsta domstolen; de invecklade och omtåliga spörsmål, som sammanhängde med denna fråga, borde under det fortsatta lagstiftningsarbetet ingående undersökas.

På hemställan av *särskilda utskottet* (utlåtande 1/1931) biträdde riksdagen propositionen i nu berörda delar.

I betänkande med förslag till rättegångsbalk (SOU 1938: 43 och 44) yttrade *processlagberedningen*, som i förslaget upptog i huvudsak samma regler som nu gällande lag, bl. a. följande:

Även om någon legal begränsning till rättsfrågan icke bör ske i fullföljdsrätten, ligger det i sakens natur, att högsta domstolens prövning av dit fullföljda mål i främsta rummet har sin betydelse i fråga om rättsliga spörsmål. Högsta domstolens uppgift i instansordningen är i synnerhet att tillvarata rättsheten, och domstolens avgöranden i dessa spörsmål äro av utomordentlig vikt såsom vägledande för rättsskipningen. Vad bevisprövningen angår, har denna i regel icke samma allmänna betydelse. Härtill kommer, att om man bortser från skriftliga bevis, bevisningens förebringande genom omedelbart upptagande av densamma beträffande högsta domstolen är förenat med stora svårigheter, särskilt ur kostnadssynpunkt. Beredningen har på denna grund i sitt förslag upptagit den bestämmelsen, att bevis genom vittne, sakkunnig, part under sanningsförsäkran eller syn å stället icke må upptagas ånyo i högsta domstolen, med mindre synnerliga skäl förekomma därtill. Med hänsyn till omedelbarhetens betydelse för bevisprövningen följer emellertid härav, att högsta domstolen i regel icke bör ingå i prövning av värdet av sådan bevisning, om ej synnerliga skäl föreligga, att detta är annat än den lägre rätten antagit. — — —

Även om vad beredningen sålunda föreslår kan antagas leda till någon nedgång i antalet fullföljda mål liksom beträffande de fullföljda målen till minskning i högsta domstolens arbete, torde dock ej enbart på denna väg kunna nås det åsyftade resultatet. Härför äro med visshet även andra åtgärder erforderliga. Vad först angår de inskränkningar i fullföljdsrätten, som upptagits i 1915 års lagstiftning, är beredningen av samma uppfattning som lagrådet, att dessa böra i princip bibehållas. — — —

De svårigheter, som — — — möta vid att — i vidare mån än som redan skett i gällande lagstiftning — göra fullföljdsrätten beroende av — — — omständigheter, som omedelbart hänföra sig till den fullföljda talan eller målets beskaffenhet, som bibragt beredningen den uppfattningen, att de fullföljdsbegränsningar, som nu kunna komma i fråga, böra givas en mera allmän innebörd och principiellt äga tillämpning oavsett målets beskaffenhet. Även med denna utgångspunkt inställa sig olika alternativ till övervägande. En utväg, som varit under diskussion redan i samband med 1915 års lagstiftning, är att fullföljdsrätten göres beroende av det i hovrätten träffade avgörandets karaktär. Är detta avgörande samstämmigt med underrettens, tillåtes ej fullföljd; i annat fall står det parten öppet att fullfölja.

Det är hovrättsavgörandets egenskap av konformt eller difformt i förhållande till underrättens, som är bestämmande. Till grund för denna tanke ligger, att ett hovrätts konforma avgörande innebär större garanti för ett riktigt bedömande än ett difformt avgörande, varav följer, att behovet av fullföljd är mindre vid de konforma än vid de difforma avgörandena. Detta förhållande bestyrkes också i viss mån av rättsstatistiken. Ändring i de konforma mål, som fullföljas till högsta domstolen, förekommer i mindre antal fall än i de difforma. Av en inom beredningen utarbetad sammanställning för mål, avgjorda av högsta domstolen under åren 1915—34, med undantag för 1919 och 1920, framgår, att ändringsprocenten i medeltal utgjort för konforma mål: revisionsmål 15,3, civila besvärsmål 17,1 och kriminella besvärsmål 15,1 samt för difforma mål: revisionsmål 30,7, civila besvärsmål 32,0 och kriminella besvärsmål 24,7. Beträffande relationen mellan de till högsta domstolen fullföljda konforma och difforma målen är att anteckna, att de konforma målen under de nyss angivna åren uppgått till i medeltal för år: revisionsmål 348, civila besvärsmål 88 och kriminella besvärsmål 295, samt att motsvarande siffror för de difforma målen äro 216, 32 och 102. Uteslutas de konforma målen från fullföljd, skulle därigenom antalet fullföljda mål kunna nedbringas till omkring en tredjedel av det nuvarande antalet. Anordningen skulle alltså vara i hög grad effektiv.

Den s. k. konformitetsprincipen innebär som grund för fullföljdsbegränsning helt visst stora fördelar. Mot densamma talar framför allt den även i konforma mål ganska stora ändringsprocenten. Även om det må antagas, att denna med ett förbättrat förfarande i de lägre instanserna kommer att nedbringas, kvarstår dock ur rättssäkerhetens synpunkt den anmärkningen, att konformiteten är en alltför osäker omständighet för att läggas till grund för en så ingripande åtgärd som målets uteslutande från fullföljd. Tydligt är, att denna princip i sin tillämpning måste kompletteras med ett dispensförfarande, som medger fullföljd åtminstone i de fall, då det är av vikt med hänsyn till enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning. Beredningen har övervägt, huruvida icke den till grund för konformitetsprincipen liggande tanken, att fullföljdsrätten borde göras beroende av den större eller mindre utsikten till ändring i hovrätternas avgöranden, kunde på ett smidigare och efter förhållandena i varje särskilt fall mera anpassbart sätt komma till användning vid fullföljdsreglernas utformning. Beredningen har därvid stannat vid det uppslag, som antytts av en av lagrådets ledamöter, syftande till att i varje fullföljt mål högsta domstolens prövning skall bero av särskilt tillstånd. Vad beredningen från denna utgångspunkt föreslår innebär i huvudsak följande.

I mål eller ärende, som väckts vid underrätt, må talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut icke komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill. Vid behandlingen av sådan fråga är högsta domstolen domför med tre ledamöter. Prövningstillstånd må meddelas endast på de i lagen angivna grunderna. Som sådana upptagas dels att för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning det är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle ha synnerlig betydelse utöver det föreliggande målet, och dels att med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekomma till sådan prövning. Den första grunden motsvarar den nuvarande prejudikat- och intressedispensen, och den andra äger sin mot-

svarighet i ändringsdispensen. Frågan, om prövningstillstånd skall meddelas, beror enligt sistnämnda grund i första hand på den större eller mindre utsikten för parten att erhålla ändring i hovrättens dom, vare sig av den anledningen att hovrättens rättstillämpning är oriktig eller på grund av att ett felbedömande föreligger i fråga om bevisningen. Vad angår bevisningen kommer härvid i beaktande, att tidigare förebragt muntlig bevisning allenast i undantagsfall får upptagas ånyo i högsta domstolen och att i tvistemål nya omständigheter och bevis i regel ej få åberopas. Ehuru sålunda enligt den ifrågavarande grunden meddelandet av prövningstillstånd i första hand beror av utsikten till ändring i hovrättens avgörande, uteslutas dock icke sådana fall, då en prövning från högsta domstolens sida kan anses påkallad av andra skäl, såsom då stora meningsskiljaktigheter förekommit i de lägre instanserna eller, såsom i grövre brottmål, målets utgång är av synnerlig vikt ur allmän eller enskild synpunkt. — — —

För effektiviteten av den sålunda föreslagna anordningen, i vad den berör mål, som ej drabbas av nu gällande fullföljsbegränsningar, är i första hand avgörande, i vilken utsträckning prövningstillstånd kan beräknas komma att meddelas. Vid en sådan beräkning kan ledning i visst mål hämtas ur den nu föreliggande ändringsprocenten uti de från hovrätten fullföljda målen. Såsom redan påvisats ställer sig denna olika för konforma och difforma mål; för de konforma målen eller omkring två tredjedelar av det sammanlagda antalet mål är den i medeltal 15—17 procent och för de difforma omkring dubbelt så stor. Beräknad på sammanlagda antalet fullföljda mål uppgår alltså ändringsprocenten i konforma mål till omkring 10 och i difforma mål likaledes till omkring 10 eller för båda grupperna tillsammans till 20. Såsom redan framhållits hör emellertid antagas, att prövningstillstånd kommer att meddelas i större utsträckning än som motsvaras av ändringsprocenten, vartill komma fall då tillstånd meddelas enbart på grund av avgörandets betydelse utöver det föreliggande målet. Tages hänsyn även till dessa omständigheter, torde man höra räkna med att prövningstillstånd kan komma att beviljas i omkring 30 procent av samtliga fullföljda mål.

För bedömande av den arbetsbörda, som enligt beredningens förslag uppkommer för högsta domstolen, måste beaktas såväl den arbetskraft, som tages i anspråk för tillståndsprövningen, som den, som erfordras för målets fortsatta behandling. Tillståndsprövningen omfattar alla från hovrätten fullföljda mål, som väckts i underrätt. Till grund för densamma ligger parternas skriftväxling, som enligt förslaget tillika utgör förberedelse av målet i högsta domstolen för de fall, då prövningstillstånd meddelas. Härtill komma protokoll och handlingar från målets behandling i de lägre domstolarna. Beredningens förslag utgår ifrån att detta material, i vad det är av betydelse för tillståndsprövningen, föredrages av revisionssekreterare. I de fall, då fråga är om prövningstillstånd på grund av omständigheterna i målet, förutsättes en materiell prövning. I regel torde denna icke taga i anspråk samma tid som vid ett slutligt avgörande av målet. I förhållande till prövningen vid måls avgörande ligger ock en väsentlig arbetsbesparing däri, att högsta domstolen vid tillståndsprövningen är domför med tre ledamöter. Med ganska stor sannolikhet torde man kunna utgå ifrån att den arbetsbelastning, som tillståndsprövningen medför, ej kommer att uppgå till hälften av högsta domstolens hela arbetskapacitet.

I de fall, då tillstånd beviljas, kunna för målets fortsatta behandling olika alternativ komma i fråga, antingen målets handläggning vid huvudförhandling eller avgörande på handlingarna.

I propositionen framhölls, att det skulle innebära en brist på följdriktighet, om i en rättegångsordning, som byggde på muntlig partsframställning som allmän princip, denna förhandlingsform skulle helt utestängas från högsta instansen. Ej heller kunde i fråga om högsta instansen parternas kostnader tilläggas samma betydelse som beträffande förfarandet i mellaninstansen. En kostnadsökning vore ofrånkomlig, om man ville i högsta instans skapa ett förfarande, som erbjöde tillräckliga garantier för rättsskipningens säkerhet och samtidigt undgå en ej önskvärd utökning av antalet ledamöter i högsta domstolen. Även utskottet ansåg, att muntlig förhandling i högsta domstolen i regel borde äga rum.

Enligt beredningens uppfattning har denna fråga i viss mån kommit i annat läge genom förslaget om prövningstillstånd. Enligt detta kommer en materiell prövning att äga rum av flertalet fullföljda mål. Denna prövning sker på handlingarna. Vägras tillstånd, innebär detta i själva verket, att skäl till ändring i hovrättens avgörande ej förekommer. De mål, som kvarstå, sedan denna utgallring skett, äro i allmänhet sådana, i vilka en avvikelse från hovrättens avgörande kan komma i fråga. Att i dessa mål muntlig förhandling är av stor betydelse och detta såväl då den fullföljda talan angår rättsfrågan som då den avser bevisningen torde vara obestridligt. Genom anordningen med prövningstillstånd uppdrages alltså en naturlig gräns mellan de fall, då ett avgörande bör kunna äga rum på handlingarna och de fall då den muntliga förhandlingen bör äga företräde. Klart är, att stort avseende måste fästas vid de särskilda förhandlingsformernas inverkan på högsta domstolens arbetsbörda. Skulle införande av muntlig förhandling i högsta domstolen medföra, att högsta domstolens ledamotsantal måste utökas, ligger häri ett starkt skäl mot detta förhandlingssätt. Med de föreslagna anordningarna torde dock någon fara i detta hänseende icke kunna anses föreligga. De mål, i vilka tillstånd meddelas, utgöra allenast en mindre del av antalet fullföljda mål, och det torde, särskilt med de begränsningar, som förslaget innehåller i fråga om upptagande av bevisning i högsta domstolen, kunna beräknas, att för muntlig förhandling i dessa mål tiden skall visa sig tillräcklig. Beredningen föreslår alltså, att huvudförhandling skall med några mindre undantag äga rum i samtliga mål, i vilka tillstånd meddelas.

I specialmotivering till 54 kap. 10 § anförde processlagberedningen rörande möjligheten att meddela ändringsdispens bl. a. följande:

Vid bedömande av utsikterna till ändring av hovrättens avgörande måste hänsyn tagas till de bestämmelser, som gälla rörande förfarandet i H. D. och domstolens möjlighet att vidtaga sådan ändring. Beaktas bör sålunda, att — — — muntlig bevisning, som upptagits vid lägre rätt, må upptagas ånyo i H. D., allenast om synnerliga skäl föranleda därtill. — — — Härmed bör sammanställas föreskriften — — — att då i lägre rätt upptagits muntlig bevisning, H. D. i regel ej får göra ändring i hovrättens dom i tvistemål eller i brottmål annat än till den tilltalades förmån, såvitt avgörandet beror av tilltron till den upptagna bevisningen. Av dessa regler följer, att pröv-

ningstillstånd i allmänhet icke bör meddelas, då avgörandet beror av en värdering av muntlig bevisning. Förutom i de fall, då det finnes anledning till antagande, att hovrättens dom eller slutliga beslut kommer att ändras, bör prövningstillstånd kunna beviljas, då ett viktigt allmänt eller enskilt intresse påkallar, att talan prövas av H. D. Detta kan inträffa t. ex. då starkt delade meningar yppats i de lägre instanserna eller målet är av stor social betydelse, liksom då målet rör grovt brott eller betydande ekonomiska värden eller då en förut ostraffad person dömts till ansvar för vanärande brott.

Remissyttranden

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande över motionerna, i vad de avser utvidgning av rätten att i brottmål fullfölja talan till högsta domstolen eller inrättandet av en särskild domstolskommitté för avgörande av ansökningar om sådan fullföljd, från *riksåklagarämbetet, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för västra Sverige, nedre justitierevisionen* och *1951 års rättegångskommitté*. Därjämte har utskottet berett *Sveriges advokatsamfund* tillfälle att yttra sig över angivna delar av motionerna.

De båda hovrätterna, justitierevisionen samt rättegångskommittén avstyrker helt motionärernas förslag. Riksåklagarämbetet och advokatsamfundet ställer sig icke avvisande till att undersökning göres av möjligheterna till reformer av annan eller mera begränsad räckvidd än i motionerna föreslås.

Motionärernas förslag om en utvidgning av fullföljdsrätten har ingående diskuterats av remissinstanserna.

Beträffande antalet under åren 1948—1956 gjorda ansökningar om prövningstillstånd och i vilken utsträckning tillstånd beviljats har *justitierevisionen* lämnat i följande tablå intagna uppgifter, därvid för jämförelsens skull medtagits även tvistemål.

Ansökningar om prövningstillstånd enligt nya rättegångsbalken

	<i>Tvistemål</i>		<i>Brottmål</i>	
	Avgjorda därav bifallna		Avgjorda därav bifallna	
1948	40	3	115	4
1949	322	52	228	17
1950	387	85	389	28
1951	362	101	386	20
1952	328	59	381	15
1953	256	57	386	20
1954	362	51	440	11
1955	318	50	457	19
1956	386	71	530	21

Flera av remissinstanserna har framhållit att den låga frekvensen av meddelade prövningstillstånd finge ses mot bakgrunden av regleringen av rättegångsförfarandet i de olika instanserna och främst i högsta domstolen, särskilt de restriktiva reglerna om förnyad bevisupptagning i högsta instansen.

Advokatsamfundet anför att även om högsta domstolen icke, såsom processkommissionen föreslog, gjorts till en ren revisionsinstans med uppgift att pröva allenast rättsfrågor, det dock icke varit lagstiftarens mening att högsta domstolen skulle i stor utsträckning tagas i anspråk såsom bevisupptagande och bevisprövande instans. Regeln i 35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken innebure, att om det gjordes gällande att anledning funnes att antaga att värdet av förebragt bevisning vore ett annat än hovrätten funnit, förnyad bevisupptagning ändock finge ske, endast om stark anledning till sådant antagande förelåge. Även då det gällde införande av ny bevisning torde lagstiftaren ha utgått ifrån att högsta domstolen, oaktat för brottmålets vidkommande något direkt förbud icke uppställts, dock hade anledning att oftare än lägre rätt ställa sig avvisande. Det är uppenbart att högsta domstolen vid prövning av ansökningar om prövningstillstånd måste taga hänsyn till dessa regler. Det kunde nämligen icke vara någon mening i att bevilja prövningstillstånd, om prövningen ändock på grund av nämnda regler måste resultera i att ändringsyrkandet ogillades. Det sagda innebure att viss restriktivitet vid dispensprövningen vore en naturlig följd av rättegångsbalkens regler om förfarandet i högsta domstolen.

Enligt vad *justitierevisionen* anför torde anledningen till den konstaterade återhållsamheten vid beviljande av prövningstillstånd främst vara att söka i det muntliga rättegångsförfarandets natur. Härvidlag måste beaktas innehållet i 35 kap. 13 § rättegångsbalken. Den bevisning, som kunde bli föremål för högsta domstolens bedömning, vore i de allra flesta fall uppteckningar av den bevisning, som förebragts i de lägre instanserna, och ett så beskaffat material torde sällan kunna ge högsta domstolen möjlighet till en säkrare bevisvärdering än den hovrätt, som dömt i målet. Men även om detta lagrum, trots de skäl som kunde anföras för dess bibehållande i oförändrat skick, skulle ändras, så att förnyat upptagande av bevisning skulle kunna ske i högsta domstolen i betydligt ökad omfattning, torde härigenom sällan ges möjlighet till en säkrare bedömning än den som skett i hovrätten. Då vittnesförhör hölles i högsta domstolen hade avsevärd tid förflutit från de händelser, om vilka vittnena hade att uttala sig, och vittnena hade vanligen varit underkastade upprepade tidigare förhör, nämligen under förundersökningen, vid underrätten och i hovrätten. Det vore en allmän erfarenhet, att vittnesutsagor, som avgivas under sådana förhållanden, äga en mindre grad av tillförlitlighet än de tidigare utsagorna.

Rättegångskommittén anför:

Att i en rättegångsordning, vilken bygger på muntlighet, omedelbarhet och fri bevisprövning, på ett tillfredsställande sätt bestämma tredje instansens ställning och uppgift är såsom under förarbetena till RB framhållits förenat med särskilda svårigheter, som knappast låta sig helt övervinnas. Om dessa svårigheter vittna såväl de många olika lösningar, vilka främmande processlagar erbjuda, som de skilda förslag, vilka framkommo under förarbetena till RB.

Spörsmålet huru reglerna om fullföljd till den högsta instansen skola utformas hänger också intimt samman med domstolsorganisationen i övrigt — frågorna om antalet domstolsinstanser, de skilda instansernas sammansättning och uppgifter o. s. v. Vad gäller domstolsorganisationen innehar RB:s tillkomst icke någon genomgripande reform. Mot en mera vittgående omläggning av organisationen ansågs bl. a. tala, att lämpligheten av en sådan omläggning alltid måste te sig som skäligen oviss, innan erfarenhet vunnits rörande de nya arbetsuppgifter, som komme att åvila domstolarna efter processreformen.

Om orsakerna till att prövningstillstånd kommit att beviljas i så mycket mindre utsträckning än vad som förutsattes vid rättegångsbalkens genomförande uttalar *riksåklagarämbetet*, att den närmast till hands liggande förklaringen väl vore att den nya rättegångsordningen medfört så mycket bättre garantier för att hovrätternas avgörande bleve materiellt riktiga att det helt enkelt icke funnits anledning till ändring i andra fall än dem, där prövningstillstånd meddelats. Liknande synpunkter framföres av *hovrätten för västra Sverige*, som också tillägger att domarna numera skrives på ett sådant sätt att de ofta ger tillräcklig ledning vid bedömandet av bevisningen.

Påståendet i motionerna att hovrätterna i realiteten kommit att fungera som sista instans i brottmål och att någon enhetlig praxis därför icke kan erhållas har föranlett uttalanden från flera remissinstansers sida.

Justitierevisionen har framhållit, att i ett stort antal brottmål — även sådana som fullföljts till högsta domstolen — utgången av målet vore beroende på bevisvärdering. Det vore uppenbart, att bedömandet av dessa mål ej kunde ge vägledning för underinstansernas praxis. Så vore mestadels förhållandet även i det betydande antal mål, där avgörandet beror på en skälighetsbedömning och avser t. ex. straffmätning. Betydelse ur rättsenhets synpunkt kunde därför huvudsakligen tillkomma endast högsta domstolens avgöranden i sådana rättsfrågor, för vilkas avgörande vägledning saknades i tidigare praxis. Behovet av att dylika frågor komme under högsta domstolens prövning hade tillgodosetts i rättegångsbalken genom regeln om prejudikatdispens. Av vad som inledningsvis anförts i motionerna synetes det, som om motionärerna knappast hade någon anmärkning att andraga mot tillämpningen av denna regel. Anledning förelåge ej heller till antagande att denna bestämmelse tillämpades mer restriktivt än som förutsatts vid rättegångsbalkens tillkomst eller som följde av bestämmelsens avfattning. Revisionen har härefter beträffande de mål, vari fråga kunde bli om

ändringsdispens, redogjort för innebörden av dispensprövningen i högsta domstolen. Revisionen yttrar härom:

Varje ansökan om prövningstillstånd i dylika mål föranleder från föredragandens sida genomgång av underinstansernas hela aktmaterial i målet och därpå upprättande av en föredragningspromemoria, vari innehållet i de till högsta domstolen ingivna handlingarna jämte vad i målet enligt aktterna tidigare förekommit — i ordnat och samlat skick — intages, allt under förutsättning att materialet med hänsyn till sökandens yrkande fortfarande är av betydelse. Ur promemorian sker föredragning inför tre justitieråd, sedan dessa i förväg erhållit del av bl. a. underinstansernas domar i målet. Ett av de i prövningen deltagande justitieråden kontrollerar bl. a., att föredraganden icke förbigått något av vad klaganden anfört som skäl för sitt ändringssökande. Går målet sedan icke vidare till huvudförhandling, är högsta domstolens behandling av målet avslutad, och den utmynnar i ett beslut om att prövningstillstånd ej meddelas. Såsom här torde ha framgått, föranleder en dispensansökan en ingående behandling av målet, och föredragningen för prövning av frågan om fullföljdstillstånd kan därför taga lång tid. Till belysning av det nu sagda må nämnas — för att taga ett i den offentliga debatten uppmärksammat mål — att föredragningen i det s. k. Helander-målet pågick tio dagar. Nedre revisionen har ansett angeläget understryka det förhållandet att dispensprövningen innefattar en ingående behandling av målet, emedan den gängse formuleringen av beslutet om avslag å ansökningar »Kungl. Maj:t finner ej skäl meddela prövningstillstånd» kan giva anledning till och stundom även verkligen synes ha föranlett den missuppfattningen, att beslutet icke föregåtts av en grundlig prövning av saken.

Det är i detta sammanhang även angeläget framhålla, att enligt 3 kap. 7 § rättegångsbalken för avslag å dispensansökning kräves att samtliga tre i prövningen deltagande justitieråd äro ense om att skäl ej föreligga till ändring av hovrättens domslut.

Hovrätten för västra Sverige anser med hänsyn till den grundliga prövning ett mål får vid avgörandet av frågan om prövningstillstånd och till omröstningsregeln, att det skapats tillräckligt starka garantier för att prövningstillstånd verkligen meddelas, då anledning till ändring förekommer.

Advokatsamfundet uttalar:

Fullföljdsrätten till högsta domstolen under den gamla rättegångsordningens tid innebar en rätt att få handlingarnas innehåll prövat av minst fyra, i praktiken vanligen fem, justitieråd. Numera innebär fullföljdsrätten en rätt att få handlingarnas innehåll prövat av i första hand tre justitieråd. Skillnaden i fråga om antalet domare är givetvis icke oväsentlig men uppväges i viss mån därav att s. k. ändringsdispens kan beviljas av ett justitieråd. Om man säger att de flesta tilltalade icke få sin sak »prövad» av högsta domstolen, är detta således — ehuru formellt riktigt uttryckt — en sanning med modifikation. Även dispensprövningen innebär nämligen en, om ock i vissa fall begränsad, saklig prövning av målet.

Riksåklagarämbetet anför, att reglerna i 54 kap. 10 och 12 §§ innebär att i de flesta mål en materiell förprövning skall äga rum i högsta domstolen. Ämbetet uttalar vidare:

Givetvis måste prövningen, huruvida anledning till ändring föreligger, ske med beaktande av bestämmelserna om förfarandet i högsta domstolen. Av dessa bestämmelser är den i RB 35: 13 av särskild betydelse. Enligt detta lagrum får muntlig bevisning, som upptagits i lägre rätt, upptagas ånyo i högsta domstolen allenast om synnerliga skäl äro därtill. Bestämmelserna i RB 54: 14 ha däremot ingen betydelse för de mål, som avses i motionerna. Föreskriften i 54: 14, att högsta domstolen i regel icke äger frångå det bevisresultat, som framgått av en omedelbar bevisupptagning i lägre rätt, med mindre synnerliga skäl föreligga att bevisets värde är annat än hovrätten antagit, gäller nämligen icke i brottmål i fråga om ändring, som är till den tilltalades förmån. Sådan ändring kan alltså ske utan att tidigare förebragt muntlig bevisning upptages ånyo och utan att högsta domstolen är bunden av några begränsningar i bevisprövningen.

Såttillvida föreligger måhända dock en rent faktisk begränsning i bevisprövningen som högsta domstolen i fall, där avgörandet beror av tilltron till muntlig bevisning, endast i undantagsfall torde frångå hovrättens bevisvärdering utan att den muntliga bevisningen har upptagits ånyo. Och en dylik förnyad upptagning skall ju såsom framgår av 35: 13 endast ske om synnerliga skäl äro därtill. Fall synas därför kunna tänkas, där högsta domstolen med hänsyn till regeln i 35: 13 finner sig böra vägra prövningstillstånd utan att de i prövningen deltagande justitieråden på det skriftliga materialet kunnat bilda sig en absolut övertygelse om hållbarheten av hovrättens avgörande. Däremot torde man kunna utgå från att prövningstillstånd alltid meddelas, om högsta domstolen av det föreliggande materialet får ett positivt intryck av att hovrättens bevisbedömning är oriktig.

Betydelsen av regeln i 35: 13 torde emellertid icke vara alltför stor. Det är nämligen icke något tvivel om att värdet av muntlig bevisning försämrans ju längre man kommer från den ursprungliga utsagan. Sedan parter och vittnen hörts först vid förundersökningen och sedan i två instanser, äro de i många fall så fixerade i sina ståndpunkter, att ett förnyat hörande i högsta domstolen knappast ökar möjligheten till ett riktigt bedömande av skuldfrågan. Ofta är det därför tydligt, att ett förnyat upptagande av den muntliga bevisningen icke skulle kunna påverka målets avgörande.

Riksåklagarämbetet uttalar vidare att av det anförda torde framgå, att det icke ens när det gällde bevisfrågor kunde vara riktigt att, som motionärerna säger, hovrätterna i praktiken fungerade som sista instans i brottmål. Vad rättsfrågorna beträffade funnes uppenbarligen ännu mindre fog för ett sådant påstående. Även i fråga om sådana fall, där rättsfrågan icke vore av den kvalificerade beskaffenhet varom stadgades i 54 kap. 10 § 1. rättegångsbalken, torde det — bortsett från de rena bötesmålen — icke kunna göras gällande annat än att prövningstillstånd alltid meddelades, när riktigheten av hovrättens rättstillämpning framstode som tveksam. Därest rättegångsbalkens regler om prövningstillstånd tillämpades som de varit

avsedda — och så vore såvitt ämbetet kunnat bedöma fallet — syntes sålunda betryggande garantier föreligga för att huvudförhandling komme till stånd i de fall, när en sådan fyllde något förnuftigt ändamål, d. v. s. så snart man hade anledning att räkna med att målets upptagande till huvudförhandling i högsta domstolen skulle kunna leda till friande dom.

Rörande de i motionerna framförda förslagen anför *Advokatsamfundet*:

Syftet med motionärernas förslag är att få till stånd sådana lagändringar att brottmål, i vilka talan fullföljes av den tilltalade, i betydligt större utsträckning än nu skulle bli föremål för huvudförhandling i högsta domstolen. Härigenom skulle garantierna för ett riktigt bedömande förstärkas. Bakom motionärernas förslag torde emellertid också ligga den uppfattningen att den tilltalade efter en sådan reform skulle i flera fall än nu vinna ändring i hovrättens dom. Man kan då fråga sig i vad mån denna uppfattning är sakligt motiverad.

Om man skulle genomföra en reform i föreslagen riktning utan att samtidigt ändra reglerna om förfarandet och särskilt om bevisningen, skulle resultatet regelmässigt bli att högsta domstolen i sakfrågan alltjämt hade att grunda sin dom på bevisningen sådan den återgivits i handlingarna. Att högsta domstolen på detta material skulle göra ändring i hovrättens bevisvärdering skulle säkerligen bli en utomordentligt sällsynt företeelse. Högsta domstolen måste nämligen vara ytterligt försiktig med att utan förnyad bevisupptagning värdera den muntliga bevisningen annorlunda än den instans gjort, som haft tillfälle att själv omedelbart upptaga bevisningen. Man har därför anledning antaga att i sådana fall, där avgörandet beror på bevisvärderingen, reformen knappast skulle få annan betydelse än att högsta domstolen skulle tvingas att hålla ett icke ringa antal arbetskrävande men praktiskt taget meningslösa huvudförhandlingar.

Skulle reformen återigen kombineras med vidgad rätt för högsta domstolen att upptaga muntlig bevisning och dylik bevisupptagning kanske till och med göras till regel, är det naturligtvis tänkbart att detta skulle leda till en något ökad ändringsprocent. Huruvida en sådan utveckling skulle innebära att resultaten bleve riktigare, kan däremot diskuteras, ty man måste komma ihåg att värdet av muntlig bevisning blir lägre ju längre tid som förflyter innan bevisningen upptages. Sistnämnda förhållande kan för övrigt mycket väl tänkas föranleda att högsta domstolen även efter förnyad bevisupptagning endast sällan skulle göra ändring i hovrättens bevisvärdering.

Vad styrelsen anfört i de två närmast föregående styckena har tagit sikte på de fall där fullföljden gäller en bevisfråga. Nu torde det emellertid förhålla sig så att fullföljden i ett mycket stort antal fall, möjligen de flesta, allenast avser påföljden och sålunda gäller sådana frågor som huruvida det bör dömas till straff eller annan påföljd, längre eller kortare frihetsstraff, frihetsstraff eller böter, villkorlig dom eller icke, avsättning eller icke o. s. v. Det är självfallet utomordentligt svårt att veta i vad mån en ökning av antalet huvudförhandlingar i dessa fall verkligen skulle leda till att högsta domstolen i flera fall än nu bestämde påföljden annorlunda än vad hovrätten gjort, men styrelsen finner det icke uteslutet att så skulle bli fallet.

Beträffande frågan huruvida högsta domstolens nuvarande praxis vid

beviljande av prövningstillstånd är *alltför* restriktiv är det uppenbarligen omöjligt att utan noggrann kännedom om omständigheterna i varje särskilt mål fälla ett bestämt omdöme, men styrelsen är benägen att så till vida instämma med motionärerna, att fall förekommit där det onekligen väckt förvåning att prövningstillstånd icke beviljats. Styrelsen åsyftar härvid särskilt vissa fall där frågan uteslutande eller väsentligen gällt påföljden.

Styrelsen finner det därför motiverat att söka utreda i vad mån det kan vara praktiskt genomförbart att bereda i hovrätten dömda tilltalade vidgad möjlighet att få målet prövat efter huvudförhandling i högsta domstolen. Under hänvisning till vad styrelsen förut anfört måste styrelsen emellertid bestämt avstyrka en reform i den riktningen att högsta domstolen i ökad omfattning skulle tagas i anspråk såsom bevisupptagande och bevisprövande instans. Förutom de skäl som styrelsen redan antytt tala även organisatoriska skäl och hänsynen till kostnaderna alldeles bestämt mot en sådan lösning. En reform bör i stället enligt styrelsens mening taga sikte på att bereda de dömda ökad möjlighet att få rättsfrågan, däribland frågan om påföljden, belyst vid huvudförhandling i högsta domstolen. Det är ock i dessa hänseenden som behovet av enhetlig praxis starkast framträder; enhetlighet i bevisbedömningen är däremot något som aldrig kan framtingas, såvida man icke vill återgå till någon form av legal bevis teori.

Av det nu sagda följer att styrelsen icke kan tillstyrka motionärernas förslag om ovillkorlig fullföljdsrätt i sådana mål, i vilka den tilltalade förnekar brottslig gärning. Men icke heller den s. k. konformitetsprincipen är lämplig som utgångspunkt för regler om fullföljdsrätten. Motionärernas förslag i det avseendet skulle leda till att den ovillkorliga fullföljdsrätten i difforma mål komme att omfatta även rena bevisfrågor, medan i konforma mål någon utvidgning av möjligheterna att få rättsfrågan, inklusive frågan om påföljden, prövad efter huvudförhandling i högsta domstolen icke skulle inträda. En utredning av hithörande spörsmål bör därför göras förutsättningslös och sålunda bl. a. även innefatta frågan huruvida icke tiden skulle vara inne att realisera processkommissionens tanke att förvandla högsta domstolen till en ren revisionsinstans. I samband därmed måste emellertid också vissa frågor om förbättring av hovrättsprocessen övervägas. Om hovrätterna skola utgöra sista instans i bevisfrågor, synes det sålunda angeläget att sörja för en mera kvalificerad sammansättning av hovrättsavdelningarna än den som nu ofta förekommer. Enligt styrelsens uppfattning är det icke rimligt att — såsom nu i stor utsträckning sker — de ordinarie hovrättsdomarna tagas i anspråk för andra uppgifter än att sköta sina domarämbeten, medan rättsskipningen i hovrätterna till betydande del utövas av yngre jurister, som ännu icke vunnit ordinarie domartjänst.

Rättegångskommittén uttalar i sitt yttrande:

Med hänsyn till det samband spörsmålet om fullföljden till högsta domstolen — — — har såväl med rättegångsförfarandet i övrigt som med hela domstolsorganisationen, synes det kommittén icke välbetänkt att, därest ändringar i gällande ordning anses böra ske, särskilt utreda enbart frågan om rätten att fullfölja brottmål till högsta domstolen. I varje fall synes det uteslutet att begränsa en sådan utredning till de förslag som framförts i motionerna, detta så mycket mera som vägande invändningar kunna göras mot dessa förslag.

Förslaget att ansökningar om rätt att fullfölja brottmål till högsta domstolen utan inskränkning skola bifallas i samtliga s. k. difforma mål är, såsom i motionerna anmärkts, icke nytt, utan en liknande lösning har under förarbetena till RB varit föremål för överväganden. Såsom processlagberedningen framhållit synes emellertid målets karaktär av difformt eller konformt vara en alltför osäker omständighet för att läggas till grund för utformningen av fullföljdsreglerna.

Att såsom i motionerna vidare förordats införa obegränsad fullföljdsrätt i mål, i vilka den tilltalade förnekar brottslig gärning, skulle sannolikt ej få åsyftad verkan, om icke samtidigt ändringar genomfördes i gällande bestämmelser om upptagande av muntlig bevisning i högsta domstolen, något som motionärerna emellertid ej föreslagit. Med hänsyn till att värdet av muntlig bevisning blir lägre ju längre tid som förflyter innan den upptages, torde det för övrigt kunna ifrågasättas, om vidgade möjligheter att i högsta domstolen upptaga sådan bevisning skulle leda till säkrare och riktigare avgöranden än gällande ordning möjliggör.

Justitierevisionen har fäst uppmärksamheten på att vid övervägande av en reform om utvidgad rätt till fullföljd i främsta rummet torde böra beaktas, att en ökning av justitierådets antal, åtminstone om den skedde i nämnvärd omfattning, vore förenad med allvarliga olägenheter. Följden härav bleve, att ändring av fullföljdsreglerna ej finge ske på sådant sätt att den medförde mera väsentlig ökning av domstolens arbetsbörda. Revisionen fortsätter:

Ur denna synpunkt kan beträffande det av motionärerna framlagda förslaget om utvidgad fullföljdsrätt anföras, att antalet brottmål med difforma domar icke är obetydligt och att de brottmål, i vilka den tilltalade — åtminstone i första hand eller i fråga om delar av åtalet — förnekar brottslig handling, äro synnerligen vanliga. Dessutom äro de mål, i vilka den tilltalade helt eller delvis förnekar brottslighet, ofta de till omfånget mest betydande. Det torde sålunda i mål rörande serier av brott endast undantagsvis förekomma, att icke i någon del av målet föreligger ett nekande.

Enligt en inom nedre revisionen verkställd undersökning för en godtyckligt vald tidsperiod, tiden den 1 januari—den 30 juni 1954, ha i 225 fullföljda brottmål domarna varit konforma i 162 fall, difforma i 63. Av de yrkanden, som i dessa mål framställts av 228 tilltalade, ha 143 avsett helt frikännande och 11 delvis frikännande.

Av vad sålunda anförts framgår att reformen skulle föranleda en så betydande ökning av högsta domstolens arbetsbörda att antalet justitieråd skulle behöva väsentligt ökas. Även underinstansernas arbetsbelastning skulle säkerligen bli större, enär en tilltalads vetskap om rätten att i händelse han nekar få fullfölja talan till högsta domstolen skulle utgöra ett incitament för honom att i underinstanserna intaga denna position.

Motionärernas förslag till utvidgad fullföljdsrätt finner nedre revisionen därför icke vara antagbart.

Nedre revisionen vill tillägga, att ett bifall enbart till yrkandet om fullföljdsrätt utan inskränkning i de difforma brottmålen skulle framstå som en föga lycklig utväg. Anledningen till difformitet är visst icke alltid, att

underinstanserna funnit målet tveksamt. I många, kanske de flesta fall, är anledningen, att ny bevisning förebragts i hovrätten. Att i sådana fall högsta domstolen endast på grund av difformiteten skulle vara nödsakad upptaga målet vore ingen tillfredsställande ordning.

Riksåklagarämbetet anför:

Helt allmänt må beträffande de i motionerna framförda synpunkterna framhållas, att det förefaller ytterligt tveklaktigt, om det över huvud taget kan vara något önskvärt att operera med fullt genomfört treinstans-system i bevisfrågor. Ett dylikt system innebär en enorm belastning för de i rättegången uppträdande, såväl parter som vittnen. Viktigast är emellertid att, såsom ovan framhållits, säkerheten för en riktig bedömning av bevismaterialet minskas ju längre man kommer från den ursprungliga utsagan. Utvecklingen torde också gå mot ett tvåinstans-system å bevisfrågor.

Enligt ämbetets mening pekar det nu anförda närmast i riktning mot en sådan lösning av problemet, att åtgärder vidtagas för att stärka hovrätternas ställning. Åtskilliga utvägar stå härvid till buds. Bland annat kan övervägas att, såsom processkommissionen och dåvarande justitieministern Gärde i propositionen nr 80 till 1931 års riksdag förordade, i en eller annan form tillföra hovrätterna ett lekmannaelement i grövre brottmål. Tänkbart vore också att föreskriva ökad skyldighet för hovrätterna att ånyo upptaga i underrätten förebragt muntlig bevisning.

Även om enligt ämbetets mening någon mera vägande anmärkning ur rättssäkerhetssynpunkt knappast kan riktas mot det nuvarande systemet, är det emellertid uppenbarligen av vikt, att allmänheten ej har den uppfattningen, att det brister härutinnan. Tilltron till rättsskipningen är icke mindre viktig än den faktiska rättssäkerheten. Denna synpunkt gör sig med särskild styrka gällande i sådana fall, när en person, som av underrätt med nämnd befunnits icke övertygad om brott, på samma bevisning fälles till ansvar av hovrätten. Ämbetet vill därför icke ställa sig avvisande till tanken, att i sådana difforma mål, där den tilltalade frikänts i underrätt men dömts i hovrätt, han skall ha en obetingad rätt att få sin sak prövad av högsta domstolen. Givetvis bör en sådan utsträckning av prövningsrätten icke gälla de rena bötesmålen utan endast mål av den allvarligare beskaffenhet, som avses i RB 54: 12 andra stycket. För bötesmålen liksom för andra mål, för vilka denna obetingade prövningsrätt icke skall gälla, bör dispensförfarandet bibehållas. Skulle man — något som ämbetet har vissa sympatier för — införa ett lekmannaelement i hovrätterna, bli dock skälen för den ifrågasatta ändringen av fullföljdsreglerna i fråga om difforma mål mindre starka.

En reform av nyss angiven innebörd torde icke behöva föranleda någon alltför stor ökning av högsta domstolens arbetsbelastning. Av statistiska centralbyråns berättelser över domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet åren 1951—1952 (s. 20) framgår, att hela antalet mål, i vilka tilltalad som av underrätten frikänts av hovrätten fälltts till ansvar, för vart och ett av åren uppgått till respektive 77 och 85. För åren 1953 och 1954 utgjorde motsvarande tal (enligt ännu ej publicerade siffror) 108 och 115. Det är emellertid att märka dels att icke alla difforma mål av nu angivet slag kunna beräknas bli fullföljda till högsta domstolen och dels att i siffrorna ingå såväl bötesmål som mål, vari enligt nu gällande regler pröv-

ningstillstånd beviljats. Att beakta är i detta sammanhang vidare, att den genom reformen ökade tiden för huvudförhandlingar i någon mån torde kompenseras genom att föredragningen på dispensavdelning faller bort i fråga om dessa mål. För ett definitivt ställningstagande till den ökning av arbetsbördan, som kan beräknas bli följd, om de ifrågasatta reglerna införes, måste dock en närmare kartläggning ske av de nu angivna difforma målen.

Därest en regel om obetingad rätt till huvudförhandling i de nu angivna difforma målen införes, aktualiseras frågan i vilken omfattning tidigare förebragt muntlig bevisning kan beräknas komma att bli upptagen på nytt i dessa mål. Som förut framhållits gäller enligt RB 35: 13, att dylik bevisning får upptagas på nytt i högsta domstolen allenast om synnerliga skäl äro därtill. För att huvudförhandlingen skall få någon mening, torde det emellertid bli nödvändigt att anse sådana synnerliga skäl föreligga, så snart avgörandet beror på tilltron till den muntliga bevisningen. En regel om obligatorisk huvudförhandling i difforma mål torde därför komma att medföra, att muntlig bevisning i relativt stor omfattning måste upptagas på nytt i högsta domstolen.

Däremot kan ämbetet icke gå så långt som till att i likhet med motionärerna förorda en obetingad prövningsrätt jämväl i alla de konforma brottmål, vari den tilltalade förnekar brottslig gärning. Om alla sådana mål skulle gå till huvudförhandling skulle detta medföra en fullkomligt orimlig ökning av högsta domstolens arbetsbörda utan att man därmed skulle vinna något väsentligt ur rättssäkerhetssynpunkt. Det är nämligen ett väl känt förhållande, att vaneförbrytare praktiskt taget aldrig erkänna, om icke bevisningen är sådan, att det framstår som helt meningslöst att neka, och att de i stor utsträckning till det yttersta utnyttja alla möjligheter till fullföljd. Med den av motionärerna förordade regeln skulle man därför ha att räkna med en mängd onödiga huvudförhandlingar, vilkas enda resultat skulle bli ett uppskov med straffverkställigheten. Följden skulle bli, att man bleve nödsakad att avsevärt öka ledamotsantalet i högsta domstolen. Olägenheterna härav behöva icke närmare utvecklas.

Sammanfattningsvis uttalar ämbetet, att ämbetet alltså icke vill ställa sig avvisande till tanken, att i sådana difforma mål, där den tilltalade frikänts i underrätt men dömts i hovrätt, han skulle ha en obetingad rätt att få sin sak prövad av högsta domstolen, förutsatt målet vore av den allvarliga beskaffenhet, som avsåges i 54 kap. 12 § andra stycket rättegångsbalken.

Hovrätten över Skåne och Blekinge framhåller att den i motionerna angivna statistiken från åren 1915—1934 icke motsvarade nuvarande förhållanden. Hovrätten fortsätter:

Genom det mera uttömmande processmaterial, som efter sistnämnda tidpunkt i regel torde komma under hovrättens bedömande, särskilt i fall, då huvudförhandling hållits i hovrätten, torde rättssäkerhetsgarantierna för hovrätternas avgöranden ha vuxit betydligt. Enligt här gjorda undersökningar ligger ändringsprocenten i samtliga fullföljda mål och ärenden från rikets hovrätter åren 1952—1955 något under 9 procent. Vidare torde motionärerna i väsentligt mån ha misstolkat innebörden av att underrätt och

hovrätt i vissa avgöranden komma till olika slut. Difformiteten torde ofta bero på att ifrågavarande mål i hovrätten tillförts nytt — kanske avgörande material. I dylika fall kan utgången under inga omständigheter fattas såsom belägg för att hovrättens difforma avgöranden skulle vara mindre tillförlitliga än de konforma avgörandena, och därmed faller också huvudskälet för att utan inskränkning meddela prövningstillstånd i dessa mål. En förprovning av de difforma målen, som i så fall finge företagas å provningsavdelning, i syfte att utröna huruvida difformiteten beror på nytt material eller olika bedömning av det från början föreliggande materialet torde bliva mycket vansklig och i vart fall medföra ungefär samma arbete som en fullständig prövning av målet. Att beträffande konforma mål göra någon skillnad i fullföljdhänseende mellan sådana mål, i vilka de tilltalade förneka brottslig gärning, och sådana mål, i vilka de väl erkänna, vad åklagaren fört dem till last, men önska klaga över de ådömda påföljderna, är enligt hovrättens mening ej motiverat. I ett grovt brottmål kan avgörandet av påföljd vara minst lika betydelsefullt för den tilltalade som bedömandet av skuldfrågan i ett lindrigt brottmål. Vidare synes det ej klart framgå hur förslagsställarna tänkt sig fullföljdsrätten i sådana konforma mål, vari de tilltalade erkänt viss eller vissa brottsliga handlingar men förnekat andra.

— — —

En i och för sig tänkbar utväg att vidga utrymmet för ändringsdispenser i den av motionärerna önskade riktningen vore att något uppmjuka ovan nämnda mycket restriktiva regel i 35 kap. 13 § rättegångsbalken beträffande möjligheterna till förnyad bevisupptagning i högsta domstolen. Vägande invändningar kunna dock resas häremot. En upprepad bevisning är i regel sämre än den som kan förebringas i lägre instans. Längre tid har förflutit, sedan vittnen och parter gjort sina iakttagelser. Handläggningen och de lägre domstolarnas avgöranden kunna ha påverkat deras minne av vad de iakttagit och betydelsefulla vittnen kanske ej längre kunna höras. Vidare kan man ej underlåta att taga hänsyn till att ett upprepad av den muntliga bevisningen i högsta instans i regel är förenat med avsevärda kostnader för parterna och besvär för dem som skola höras.

Redan med nu gällande fullföljdsregler tenderar antalet icke avgjorda mål och ärenden i högsta domstolen att öka. Sålunda uppgick balansen, som den 30 juni ett vart av åren 1949—1952 var omkring 350 mål och ärenden, den 30 juni 1953 till 493, den 30 juni 1954 till 551, den 30 juni 1955 till 577 och den 30 juni 1956 till 628. Då en reform i den i motionerna önskade riktningen sannolikt skulle medföra en mycket kraftig ökning av antalet till högsta domstolen fullföljda brottmål, skulle en dylik reform förutsätta antingen en betydande utvidgning av högsta domstolen eller ock en minskning av dess arbetsbörda i andra hänseenden. Förstnämnda alternativ ha statsmakterna flera gånger tidigare förkastat.

Till förslaget att inrätta en särskild domstolskommitté för avgörande av ansökningar om prövningstillstånd ställer sig samtliga remissorgan avvisande.

Advokatsamfundet anför i denna del:

Såsom skäl mot den nuvarande ordningen ha motionärerna icke anfört annat än att den ur principiell synpunkt skulle vara »föga tilltalande» samt

att högsta domstolens »dubbla funktion» skulle vara »förvirrande». Vad motionärerna därmed åsyftat har icke närmare utvecklats.

Mot den nu gällande ordningen kan möjligen invändas att den kan vara ägnad att hos allmänheten uppväcka misstankar om att hänsynstagande till den vid viss tidpunkt föreliggande arbetsbördan i högsta domstolen kan påverka dispensärendenas bedömande. Det är naturligtvis icke bra, om en klagande tror att ett avslag på hans ansökan om dispens berott på att högsta domstolen icke ansåg sig ha tid att pröva målet. Vidare kan mot högsta domstolens befattning med dispensärendena invändas att, när dispens beviljats, den därpå följande huvudförhandlingen för åtskilliga domstolsledamöter och för många advokater ter sig som en föga njutbar muntlig upprepning av vad som redan anförts i dispensärendet.

Dessa olägenheter skulle — åtminstone i huvudsak — undanröjas, om dispensprövningen anförtroddes åt en särskild domstolskommitté.

Mot förslaget att inrätta en sådan domstolskommitté tala emellertid å andra sidan synnerligen starka skäl.

Till en början får man icke glömma bort att den nuvarande dispensprövningen dock innebär att målet, om ock med viss begränsning, blir i sak prövat av högsta domstolen. Denna prövning kan aldrig ersättas av prövning i en kommitté, vars uppgift skulle vara att avgöra om målet över huvud taget finge komma under högsta domstolens ögon. Att inrätta en sådan kommitté vore att tillskapa en slags fjärde instans, eller rättare en ny tredje instans med högsta domstolen som fjärde, och med betydligt mindre kvalificerad sammansättning än de nuvarande dispensavdelningarna. Den nya instansen skulle i väsentligt lägre grad än en dispensavdelning inom högsta domstolen vara ägnad att vaka över rättsenheten, delvis redan på grund av den föreslagna sammansättningen och delvis på den grund att man med hänsyn till det stora antalet ansökningar om prövningstillstånd måste räkna med att kommittén skulle bli nödsakad att arbeta på flera avdelningar bestående av olika ledamöter. Ur rättssäkerhetssynpunkt skulle den föreslagna reformen innebära en klar försämring. Man måste allvarligen befara att resultatet av kommitténs arbete skulle bli tämligen slumpartat, och sannolikt skulle kommittén icke behöva vara i verksamhet många år, förrän starka röster höjdes för dess avskaffande.

Då styrelsen utan minsta tvekan finner skälen mot inrättande av en särskild domstolskommitté tyngre vägande än de skäl som möjligen kunna anföras för förslaget i denna del, avstyrker styrelsen motionärernas förslag i detta hänseende.

Delvis samma eller liknande synpunkter anföres av de övriga remissorganen. Dessutom har framhållits att den omständigheten att prövningen utslutande grundade sig på skriftligt material gjorde lekmannamedverkan föga lämplig, enär lekmannen i allmänhet hade sämre förutsättningar än den kvalificerade juristen att tillgodogöra sig dylikt material.

Justitierevisionen har också till behandling upptagit det i motionerna framförda påståendet att det ur principiell synpunkt tedde sig föga tilltalande att en domstol, till vars prövning ett mål hänskjutits, själv finge av-

göra, huruvida målet verkligen finge upptagas till prövning. Revisionen anför härom:

Vad den principiella frågan angår, torde böra framhållas, att det nuvarande systemet bör ses ur den synpunkten att en nödvändig begränsning av måltillströmningen till högsta instansen lämpligen bör åstadkommas därigenom, att endast talan som enligt denna instans' rättstillämpning har tillräckliga skäl för sig tillåtes komma under prövning. Sett ur den synpunkten är det naturligt, att högsta domstolen själv avgör frågor om prövningstillstånd.

Den av motionärerna åberopade, ovan angivna principiella synpunkten saknar likväl icke helt fog. Även om lekmannainslaget i en kommitté av den art motionärerna föreslagit kan tänkas motverka misstro mot rättskipningen, föranledd av bristande kunskap om förfarandet och rättstillämpningen, motiverar detta och vad motionärerna ur principiell synpunkt invänt dock icke en reform, som enligt nedre revisionens mening ur andra synpunkter är förenad med stora olägenheter.

Utskottet

Genom förevarande motioner aktualiseras spørsmålet om regleringen av fullföljden i brottmål till högsta domstolen. Frågan om utformningen av reglerna om fullföljd över huvud till den högsta dömande instansen är i avgörande grad beroende på vilken ställning denna instans givits i vårt lands domstolsväsen. Den reglering av fullföljdsrätten, som skedde i samband med processreformen, bygger i stor utsträckning på att tyngdpunkten i högsta domstolens funktion ansetts vara dess uppgift att tillgodose rättsenheten vid bedömningen av rättsliga spørsmål, medan dess verksamhet som bevisupptagande och bevisprövande instans icke bedömts vara av samma betydelse. Visserligen har, såsom den föregående redogörelsen visat, rätten att fullfölja talan icke begränsats till att avse allenast rättsfrågor utan denna rätt är, frånsett bagatellmål, i princip utan inskränkning. Reglerna om prövningstillstånd medför emellertid att handläggningen i högsta domstolen gestaltar sig olika alltefter prövningstillstånd beviljas eller icke. Sker så icke stannar handläggningen vid det förfarande, som avser bedömningen av frågan om prövningstillstånd skall beviljas. Även denna prövning, som utföres av högsta domstolen med en sammansättning av tre ledamöter och vilken sker på handlingarna, innefattar en förhållandevis ingående bedömning av sakfrågan i målet. Särskilt är detta fallet vid prövning av ansökningar om prövningstillstånd enligt 54 kap. 10 § 2. rättegångsbalken (s. k. ändringsdispens). Härvid måste nämligen bedömas huruvida skäl föreligger till ändring i hovrättens dom eller huruvida eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning. Fullföljdsreglerna och deras tillämpning måste också ses mot bakgrunden av att i enligt

het med de allmänna övervägandena rörande högsta domstolens ställning dennas funktion som bevisupptagande och bevisprövande instans väsentligen inskränkts genom de regler, för vilka ovan redogjorts. Dessa inskränkningar måste givetvis i fall, då målets avgörande är beroende av en värdering av muntlig bevisning, verka i restriktiv riktning vid dispensprövningen.

Såsom påtalas i motionerna gjordes under förarbetena till processreformen en beräkning av i vilken omfattning prövningstillstånd kunde komma att beviljas enligt den nya ordningen. Processlagberedningen bedömde med utgångspunkt från tidigare konstaterad ändringsprocent, att prövningstillstånd kunde beräknas bli beviljat i omkring 30 procent av samtliga fullföljda mål. De uppgifter, som av nedre justitierevisionen lämnats i föreliggande ärende, utvisar emellertid, att under den tid den nya processordningen varit i tillämpning prövningstillstånd meddelats i betydligt mindre omfattning än vad som antagits. I särskild grad är så förhållandet beträffande brottmålen.

Motionärerna har i motiveringen för sin hemställan fäst uppmärksamheten på den mycket låga frekvensen av medgivna tillstånd och ansett det vara ur rättssäkerhetssynpunkt betänkligt att härigenom — såsom det uttryckes — hovrätterna i realiteten kommit att fungera som sista instans i brottmål, något som säges innebära att enhetlig praxis icke kan erhållas, enär hovrätterna tillämpar sinsemellan delvis olikartade bedömnings sätt. Motionärerna har vidare anført att det ur principiell synpunkt måste te sig föga tilltalande att en domstol, till vilkens prövning ett mål hänskjutits, själv skall få avgöra, huruvida målet verkligen skall upptagas till prövning.

En säker bedömning av frågan huruvida rådande praxis vid tillståndsprövningen låter sig väl förena med vad som avsetts med de gällande fullföljdsreglerna låter sig givetvis icke göra utan att kännedom erhålles rörande omständigheterna i de mål, vari prövningstillstånd sökts. Till den hittillsvarande tillämpningen kan emellertid knytas några allmänna reflektioner. Det bör till en början beaktas, att processreformen medförde en genomgripande omgestaltning av rättegångsförfarandet i samtliga instanser, innebärande ett vidsträckt genomförande av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration i handläggningen. Ingen torde väl numera kunna göra gällande annat än att reformen inneburit väsentliga förbättringar av rättsskipningen. I den mån härigenom bättre garantier skapats för en riktig bedömning i de lägre instanserna torde också behovet av fullföljd till högsta instans i motsvarande mån ha minskat. Särskilt torde behov av fullföljd mången gång icke ha förelegat i sådana fall, däri avgörandet berott av bevisbedömning. Beträffande sådan bedömning kan för övrigt en prövning i högsta domstolen icke få någon nämnvärd betydelse ur synpunkten av önskemålet att erhålla enhetlig praxis, något som motionärerna icke synes ha i tillräcklig mån beaktat. Detsamma kan också sägas i viss mån gälla

sådana frågor, som för sitt avgörande kräver en skälighetsbedömning. Även i betraktande av dessa förhållanden och av de gällande begränsningarna i högsta domstolens funktion som bevisupptagande och bevisprövande instans kan det dock finnas anledning att ställa sig frågande inför att prövningstillstånd beviljats i en omfattning som så väsentligt avviker från vad som antagits under förarbetena till processreformen. De beräkningar som då gjordes grundades emellertid på äldre statistiskt material rörande ändringsprocenten i fullföljda konforma och difforma mål och någon mera säker bedömning kunde givetvis icke göras, särskilt som också närmare kännedom saknades rörande i vilken mån det nya processförfarandet skulle komma att verka till större säkerhet i rättsskipningen. Bristande överensstämmelse mellan den faktiska tillståndsgivningen och dessa beräkningar kan därför icke utan vidare tagas till intäkt för antagande att fullföljdsreglerna i praxis erhållit en mera restriktiv tillämpning än som avsetts. I anledning av vad som i motionerna uttalas därom att i praktiken hovrätterna kommit att fungera som sista instans i brottmål, vill utskottet erinra om att prövningen i högsta domstolen av ansökningar om ändringsdispens — såsom framgår bl. a. av vad nedre justitierevisionen anfört — innefattar en ingående behandling av målet, låt vara endast på handlingarna. Med hänsyn härtill och till att för avslag av dylik ansökan erfordras att alla de tre deltagande justitieråden är ense om att skäl ej föreligger till ändring i hovrättens dom synes ur rättssäkerhetssynpunkt icke kunna göras några vägande erinringar mot det nuvarande systemet eller dess tillämpning.

Emellertid kan ur andra synpunkter en i och för sig mycket begränsad tillståndsgivning tänkas ge upphov till allvarliga olägenheter. Det kan icke förnekas att, i den mån härigenom hos de rättssökande uppväckes den tron att tillståndsprövningen sker under hänsynstagande till den hos domstolen vid varje tid föreliggande arbetsbelastningen, tilltron till rättsskipningen kan allvarligt äventyras. En sådan uppfattning kan göra sig gällande så mycket lättare som kanske kännedom ofta saknas om den ingående granskning ett mål erhåller vid tillståndsprövningen i högsta domstolen. Även om utskottet saknar underlag för bedömande huruvida fara verkligen föreligger för en utveckling som här antytts, är det utskottet angeläget att framhålla att tendenser i sådan riktning måste följas med uppmärksamhet. Utskottet vill icke heller ställa sig främmande till tanken att det kan finnas önskvärt att i en framtid skapa något vidgad möjlighet till prövningstillstånds erhållande. En undersökning i sådant syfte måste emellertid bli mycket vittutseende, ej endast så till vida att även tvistemålen därvid bör komma i åtanke. Frågan om fullföljdsreglernas utformning hänger också samman med domstolsorganisationen i dess helhet. Vid genomförande av processreformen lämnades reformåtgärder berörande domstolsorganisationen i princip å sido, i den mån de icke nödvändigtvis måste vidtagas för att

sätta domstolarna i stånd att uppbära det nya processuella förfarandet. Anledningen till att frågan om en mera vittgående omläggning av domstolsorganisationen sköts på framtiden var att det ansågs att en sådan omläggning alltid komme att te sig skäligen oviss, innan någon erfarenhet vunnits rörande domstolarnas nya arbetsuppgifter. Sedermera har i enlighet med vad som förutsattes vid rättegångsbalkens tillkomst påbörjats reformarbete avseende rådhusrätternas och häradsrätternas organisation. Först sedan därmed sammanhängande frågor erhållit en slutgiltig lösning synes tiden vara inne att närmare överväga behovet av reformer rörande överrätternas organisation. Därvid kan också bli tillfälle att återkomma till frågan huruvida anledning finnes att revidera reglerna om fullföljd till den högsta instansen. Under dessa förhållanden synes en reform i det av motionärerna angivna syftet att bereda tilltalade i brottmål större möjligheter att erhålla prövningstillstånd f. n. icke böra övervägas, såframt icke det rådande systemet medför allvarliga olägenheter. Sådana har, såvitt utskottet har sig bekant, ej försports. Det bör i detta sammanhang också framhållas, att den av motionärerna föreslagna anordningen bygger på den s. k. konformitetsprincipen, vilken efter ingående överväganden vid förarbetena till processreformen förkastades såsom varande en alltför osäker grundval för fullföljdsreglernas utformning.

I motionerna upptages såsom ett alternativ införandet av en anordning, innebärande att å en särskild domstolskommitté skulle ankomma att pröva ansökningar om prövningstillstånd. I en sådan kommitté skulle ingå lekmän och högsta domstolen vara i minoritet. Utskottet kan icke förorda ett sådant förslag. Även om genom en dylik anordning skulle undanröjas olägenheter av det slag som förut berörts, kan emellertid ur andra synpunkter häremot resas vägande invändningar. Utom att ytterligare ett slags instans skulle tillskapas, en omständighet om vars värde för rättsskipningen stor tvekan kan råda, är det utom tvivel att högsta domstolens handläggning av dispensfrågor, vilken såsom ovan berörts innefattar en ingående sakprövning, icke kan ersättas av prövning i en kommitté av föreslagen sammansättning, vars enda uppgift skulle vara att avgöra om prövning över huvud finge ske i högsta domstolen.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I: 319 och II: 409 i vad de avser rätt att fullfölja brottmål till högsta domstolen, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 30 april 1957

På första lagutskottets vägnar:

OLOV RYLANDER

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Branting, Lindblom*, fru Sjöström-Bengtsson, fru Gärde Widemar, herrar Domö*, Lindgren, fru Wallentheim och herr Theodor Johansson*;

från andra kammaren: herrar Rylander, Hedqvist*, fru Boman, herrar Onsjö, Larsson i Stockholm, Fröding, Jacobsson i Sala och Lundqvist.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.